



شیوه های موثر برای نهادینه کردن حجاب و عفاف در کودکان و نوجوانان از منظر قرآن و روایات

پدیدآورده (ها) : علاء الدین، سید محمد رضا
علوم قرآن و حدیث :: کوثر :: زمستان 1389 - شماره 37
از 123 تا 142

آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/692053>

دانلود شده توسط : کافی نت تخصصی نور
تاریخ دانلود : 21/05/1395

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.



پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir



شیوه های موثر برای نهادینه کردن حجاب و عفاف در کودکان و نوجوانان از منظر قرآن و روایات

سید محمد رضا علاءالدین*

• چکیده:

تربیت دینی و قرآنی فرزندان یک ضرورت است. کسانی که تربیت کودکان و نوجوانان خود را از وظائف خویش به حساب نمی آورند، عواقب این بی توجهی به صورت آسیب های ماندگار در فرزندان آنها پدیدار می گردد. عمق بخشیدن به آموزه های دینی در کودکان و نوجوانان، آنان را از آسیب های اخلاقی و اجتماعی مصون می دارد. آموزش صحیح از روی عطف و مهربانی باعث درونی شدن ارزشها دینی همچون حجاب و عفاف می شود، و همچون واکسنی آنها را از زهر خطرات و انحرافات همچون بی حیائی، بی حجابی و برهنگی بیمه و مقاوم می سازد و تقید به حجاب برتر را در آنان نهادینه می سازد. عادت بخشی، الگو سازی و شیرین سازی حجاب و عفاف برای کودکان و نوجوانان باید از سنین کودکی و نوجوانی شروع شود و نباید آن را به بعد از سن تکلیف موکول نمود. شناسائی و بررسی شیوه های صحیح و کاربردی و تأثیر گذار در نهادینه کردن حجاب و عفاف از جایگاه ویژه ای برخوردار است. شیوه ها و روش های الگو آفرینی، عادت بخشی، سالم سازی، محبت، تشویق، بصیرت بخشی و قصه گوئی از جمله شیوه های تربیتی در نهادینه کردن حجاب و عفاف برای کودکان و نوجوانان می باشد.

• **کلید واژه:** کودک و نوجوان، تربیت دینی، حجاب و عفاف، قرآن، روایات

• قرآن پژوه و استاد راهنمای سطوح حوزه

مقدمه :

از معلم می شنود ، بچه از مادر بهتر می شنود و تبعیت می کند و در دامن مادر بهتر تربیت می شود تا در جوار پدر یا معلم).

امام خمینی (ره) فرموده اند : (خانه های شما باید خانه ی تربیت اولاد باشد و منزل تربیت علمی ، دینی و تهذیب اخلاقی باشد . توجه به سرنوشت بچه ها به عهده پدران و مادران است و مادر ها بیشتر مسئول هستند و مادرها اشرف هستند . شرافت مادری از شرافت پدری بیشتر است ، تأثیر مادر هم در روحیه ی اطفال از تأثیر پدر بیشتر است . این مادر که بچه در دامن او بزرگ می شود ، بزرگترین مسئولیت را دارد و شریفترین شغل را دارد . شغل بچه داری، شریفترین شغل در عالم بزرگ کردن یک بچه است و تحویل دادن یک انسان به جامعه ، بچه هائی که از دامن مادر جدا شده اند یا تربیت صحیح و محبت از مادر ندیده اند عقده پیدا می کنند ، این عقده ها منشأ همه ی مفاسدی است یا اکثر مفاسدی است که در بشر حاصل می شود . کودک و نوجوان همه ی چشم و گوشش به

خانواده نقش اساسی در تربیت اخلاقی و سلامت روحی و روانی کودک و نوجوان دارد . خانواده در مقام مربی باید سعی کند تا در کودک فضائل اخلاقی به ملکات اخلاقی مُبدَل گردد . پیامبر اعظم (ص) در روایتی فرموده اند : (وای بر پدران دوران آخر الزمان از روش ناپسند آنها در مورد فرزندانشان ، از حضرت سوال نمودند : ای پیامبر خدا آیا آن پدران کافر یا مشرکند ؟ حضرت فرمودند نه پدران مسلمانی هستند که به فرزندان خود مسائل مذهبی و دینی را یاد نمی دهند و چنانچه فرزندانشان بخواهند این مسائل را یاد بگیرند ، جلو گیری می کنند ، من از آنان بیزارم و آنان نیز از من بدور می باشند) .^۱

خانواده از منظر روایات معصومین (ع) به عنوان محملی جهت تربیت ، مهد پرورش ، فکر ، اندیشه ، اخلاق تعالی و ورشد انسان است . حضرت امام خمینی (ره) فرموده اند : (دامن مادر بزرگترین مدرسه ای است که بچه در آنجا تربیت می شود و آنچه که بچه از مادر می شنود غیر از آن چیزی است که



• کودک و نوجوان :

دوران کودکی و نوجوانی به جهت نقش مهمی که در سرنوشت آینده انسان ایفا می کند ، فرصت بی نظیری است که نباید آن را از دست داد . این دوران بهترین زمان برای تربیت و پایه گذاری زندگی سالم و سعادت‌مندانانه کودکان و نوجوانان است . چرا که شالوده شخصیت انسان در همین دوران شکل می گیرد . تربیت دینی کودکان و نوجوانان از جمله نهادینه نمودن فریضه حجاب و عفاف بایستی در دوران قبل از دبستان و از طریق ایجاد انس نسبت به مسائل و ارزشهای دینی و قرآنی تحقق یابد . از عوامل موثر در تربیت و پرورش کودکان و نوجوانان شناخت فطریات آنها می باشد . اگر این شناخت حاصل شد تربیت و پرورش و رشد کودکان و نوجوانان بهتر ، راحت تر و صحیح تر انجام می گیرد .

کودکان و نوجوانان بدلیل جدید العهد بودن و پاک بودن فطرتشان قابلیت تربیتشان بیشتر است و لذا تربیت باید از اول کودکی باشد و مربی (خانواده) با برنامه به تربیت این امانات الهی بپردازد . اگر این کار صورت گیرد آنها به مراتب عالی‌تر خواهند رسید .

امام خمینی (ره) فرموده اند : (کودکان

قول و فعل شما هست ، از شما دروغ نشنود و گرنه بعد دروغگو از کار در می آید . اگر دید مادر دروغ می گوید ، دید پدر دروغ می گوید او هم دروغگو می شود . اگر دید مادر آدم صحیحی است ، پدر آدم صحیحی است او هم صحیح بار می آید . مادر خوب بچه ی خوب تربیت می کند و خدای نخواستہ منحرف باشد بچه از همان دامن مادر منحرف بیرون می آید)^۲ .

نتیجه اینکه خانواده مصدر و منشأ تربیت و سازندگی و نهادینه نمودن ارزشهای اسلامی و قرآنی از جمله فریضه حجاب و عفاف می باشد . اگر مادر و پدر و اعضاء خانواده ، انسان های عقیف ، پاکدامن ، محبوب و مقید به رعایت و انجام فرائض و ارزش های الهی باشند فرزندان آنها هم اینچنین خواهند بود . البته از جمله وظائف والدین سالم سازی محیط و مراقبت در محیط تحصیل و دوستان فرزندانشان می باشد . والدین وظائفی به عنوان حلقه ی تکمیلی نهادینه نمودن ارزشهای قرآنی از جمله حجاب و عفاف دارند چه بسا فرزندان سالمی که از خانواده های خوب بخاطر عدم مراقبت تربیتی دچار لغزش و انحراف شده اند .

خودتان را تهذیب کنید ، کودکان خودتان را اسلامی بار بیاورید)^۳ .

• نهادینه کردن :

نفوس کودکان و نوجوانان یک نفوس سالم ، ساده و بی آرایش و قابل قبول هر تربیتی است و هر چیزی که به آنها القا شود می پذیرند ، کودکان و نوجوانان یک آئینه صیقلی هستند که هر چه با برنامه و جذابیت های خاص خود به آنها القا شود آن را می پذیرند و بر ذهن و فکر آنها نقش می بندد ، انس دهی کودکان و نوجوانان با ارزشهای اخلاقی از جمله : فریضه حجاب و عفاف ، تکرار با برنامه ، نمایش الگویی و عملی والدین و اعضاء خانواده ، تشویق و ترغیب و عادت دهی مطلوب کودکان و نوجوانان به انجام ارزشها و فرایض موجب نهادینه شدن ارزشها و فرائض الهی در نفوس و وجود آنها می گردد و به عبارتی دیگر ارزشها آگاهانه و عالمانه درونی می گردد و عمق می یابد و سطحی و زود گذر نخواهد بود .

• روش شناسی :

شناسائی و پیدا کردن راهکارها ، شیوه ها و مهارت های موثر در آموزش ، تبیین ، الگو سازی و نهادینه نمودن ارزشها و فرائض

دینی در قرآن کریم ، روایات حضرات معصومین (علیهم السّلام) موجب می گردد تا با بهره گیری صحیح و با برنامه بتوانیم از آن شیوه ها و روشها بهره جسته و با زمینه سازی ، فضا سازی ، جهت بخشی و الگو دهی و با استمداد از عناصری همچون محبت ، تشویق و تذکر به نهادینه نمودن یا درونی نمودن و عمق بخشی به ارزشها و فرائض دینی اقدام نمود . تربیت دینی بدون بهره گیری از شیوه ها و روشها و مهارت ها و بدون برنامه و صبر راه به جایی نخواهد برد و نتیجه مطلوبی عائد نخواهد شد .

• تربیت دینی :

تربیت در لغت از ریشه (ربو) اشتقاق یافته است . تربیت از نظر دانشمندان تربیتی ، فعالیتی منظم و تدریجی برای کشف استعداد ها و از قوه به فعلیت رساندن آنها است . بنابراین تربیت دینی به معنای چگونگی به کارگیری و پرورش استعداد های درونی انسان در پذیرش ، انس ، تقید و تحقق ارزشها و فرائض دینی است تا با آنها به رشد و کمال مطلوب دست یابد و هدف نهائی از این تربیت رشد انسان به مقام عبد الهی و عبودیت الهی است . چرا که دین از جانب خداست و ارزشها و فرامین

جلباب به معنای یک پوشش سراسری است ، یعنی زن باید همه اندامش پوشیده باشد تا همچون گلی لطیف از دسترس هوسرانان مصون و محفوظ باشد . در سوره نور آیه ۳۱ نیز به تفصیل در مورد حجاب و حرمت نگاه به نامحرمان سخن به میان آمده است .

• مفهوم و ابعاد حجاب در قرآن :

حجاب در لغت به معنای مانع ، پرده و پوشش آمده است . این کلمه از آن جهت مفهوم پوشش می دهد که پرده ، وسیله پوشش است ، ولی هر پوششی حجاب نیست ، بلکه آن پوششی حجاب نامیده می شود که از طریق پشت پرده واقع شدن صورت گیرد . حجاب به معنای پوشش اسلامی بانوان ، دارای دو بعد ایجابی و سلبی است . بعد ایجابی آن ، وجوب پوشش بدن و بعد سلبی آن ، حرام بودن خودنمایی به نامحرم است ، و این دو بعد باید در کنار یکدیگر باشد تا حجاب اسلامی محقق شود ، گاهی ممکن است بعد اول باشد ، ولی بعد دوم نباشد ، در این صورت نمی توان گفت که حجاب اسلامی محقق شده است . اگر به معنای عام ، هر نوع پوشش و مانع از وصول به گناه را حجاب بنامیم حجاب

دینی همگی در جهت رشد و پویائی و بالندگی انسان برای تحصیل قرب حضرت حق تبارک و تعالی می باشد . در تربیت دینی عواملی نقش گذار هستند که عبارتند از وراثت ، محیط و معاشران و دوستان که اگر این سه عامل از روحیه ی دینداری و تقید به ارزشها و فرائض الهی بر خوردار باشند ، تربیت دینی کودکان و نوجوانان از جمله در فریضه حجاب و عفاف نتیجه خواهد داد و اگر این سه عامل نامطلوب باشند تربیت دینی به معنای واقعی محقق نخواهد شد .

• حجاب و عفاف :

در قرآن مجید بیش از ده آیه در مورد حجاب و حرمت نگاه به نامحرم وجود دارد . یکی از این آیات ، آیه ۵۹ سوره احزاب است . (یا ایها النبی قل لازوجک و بناتک و نساء المؤمنین یدنین علیهن من جلابیبهن ذلک ادنی ان یعرفن فلا یؤذین و کان الله غفوراً رحیماً)
(ای پیامبر ، به زنان و دخترانت و نیز به زنان مومنین بگو خود را بپوشانند تا شناخته نشوند و مورد اذیت قرار نگیرند و خداوند بخشنده مهربان است) ۴

پیغمبری بزرگوار از همان قوم بر انگیخت ، تا بر آنان وحی خدا را تلاوت کند و آنها را (از لوث جهل و اخلاق زشت) پاک سازد و کتاب سماوی و حکمت الهی بیاموزد ، با آن که پیش از این ، همه در ورطه ی جهالت و گمراهی بودند)^۵

از قرآن کریم استفاده می شود که هدف از تشریح حکمت الهی ، وجوب حجاب اسلامی ، دست یابی به تزکیه ی نفس ، طهارت ، عفت و پاکدامنی است .

آیاتی همچون :

(قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم و یحفظوا فروجهم ذلک ازکی لیس) (ای

رسول ما مردان مومن را بگو تا چشم ها از نگاه ناروا بیوشند و فروج و اندامشان را محفوظ دارند ، که این بر پاکیزگی جسم و جان ایشان اصلح است .^۶

• حجاب چشم :

(قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم) (ای رسول ما به مردان مومن بگو تا چشم ها را از نگاه ناروا بیوشند . (نور ، ۳۰)

(قل لسموات یغضض من ابصارهن) (ای رسول به زنان مومن بگو تا چشم ها را از نگاه ناروا بیوشند)

می تواند اقسام و انواع متفاوتی داشته باشد . یک نوع آن حجاب ذهنی ، فکری و روحی است ؛ مثلا اعتقاد به معارف اسلامی ، مانند توحید و نبوت ، از مصادیق حجاب ذهنی ، فکری و روحی صحیح است که می تواند از لغزش ها و گناه های روحی و فکری مثل کفر و شرک جلوگیری نماید . علاوه بر این ، در قرآن از انواع دیگر حجاب که در رفتار خارجی انسان تجلی می کند ، نام برده شده است ، حجاب و پوشش در نگاه که مردان و زنان در مواجهه با نامحرم به آن توصیه شده اند .

• هدف و فلسفه حجاب :

هدف اصلی تشریح احکام در اسلام ، قرب به خداوند است که به وسیله ی تزکیه ی نفس و تقوا به دست می آید :

(ان اکرمکم عند الله اتقاکم) (بزرگوار و با افتخار ترین شما نزد خدا با تقواترین شماست .) (حجرات ، ۱۳)

(هو الذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلوا علیهم آیات و یرکبهم و یعلمهم الکتاب و الحکمه و ان کانوا من قبل لفسی ضلال مبین)

(اوست خدایی که میان عرب امی (قومی که خواندن و نوشتن هم نمی دانستند)

حجاب در گفتار :

دیگران را دارند . همین مفهوم منع و امتناع در ریشه ی لغوی عفت نیز وجود دارد .

حجـاب وعفـاف :

دو واژه (حجاب) و (عفاف) در اصل معنای منع و امتناع مشترک اند . تفاوتی که بین منع و بازداری حجاب و عفت است ، تفاوت بین ظاهر و باطن است ؛ یعنی منع و بازداری در حجاب مربوط به ظاهر است ، ولی منع و بازداری در عفت ، مربوط به باطن و درون است ؛ چون عفت یک حالت درونی است ، ولی با توجه به این که تأثیر ظاهر بر باطن و تأثیر باطن بر ظاهر ، یکی از ویژگی های عمومی انسان است ؛ بنابراین بین حجاب و پوشش ظاهری و عفت و بازداری باطنی انسان ، تأثیر و تأثر متقابل است ؛ بدین ترتیب که هر چه حجاب و پوشش ظاهری بیش تر و بهتر باشد ، این نوع حجاب در تقویت و پرورش روحیه ی باطنی و درونی عفت ، تأثیر بیش تری دارد ؛ و بالعکس هر چه عفت درونی و باطنی بیش تر باشد باعث حجاب و پوشش ظاهری بیشتر و بهتر در مواجهه با نامحرم می گردد . (فاضل بیارجمندی، سید احمد ، اطاعات قرآنی، نشر میثم تمار ، قم/۸۹)

نوع دیگر حجاب و پوشش قرآنی ، حجاب گفتاری زنان در مقابل نا محرم است : (فلا تحضعن بالتقول فیسمع الذی فی غیبه مرءی) (پس زنهار نازک و نرم با مردان سخن نگوئید ، مبادا آن که دلش بیمار (هوا و هوس) است به طمع افتد .

حجاب رفتاری :

نوع دیگر حجاب و پوشش قرآنی ، حجاب رفتاری زنان در مقابل نا محرم است . به زنان دستور داده شده است به گونه ای راه نروند که با نشان دادن زینت های خود باعث جلب توجه نامحرم شوند (و لا یضربن بأرجلهن لیعلم ما یخفین من زینتهن) (و آن طور پای به زمین نزنند که خلخال و زیور پنهان پاهایشان معلوم شود . بدین ترتیب روشن می شود که مراد از حجاب اسلامی ، پوشش و حریم قایل شدن در معاشرت زنان با مردان نا محرم در انحای مختلف رفتار ، مثل نحوه ی پوشش ، نگاه ، حرف زدن و راه رفتن است . بنابراین ، حجاب و پوشش زن نیز به منزله ی یک حاجب و مانع در مقابل افراد نا محرم است که قصد نفوذ و تصرف در حریم ناموس

شیوه های موثر در نهادینه کردن حجاب

۱۷- نقش تعلیم و تربیت :

در قرآن کریم آمده است : « هو الذی فی
الأمیین رسولا منهم یتلوا علیهم آیاته و
یزکیهم و یُعَلِّمُهُمُ الْکِتَابَ وَ الْحِکْمَةَ »
(جمعه ۶۲ / ۲) رسول الله (ص) فرموده
اند: (با تعلیم ارسلت) من فرستاده شدم
برای تعلیم و (بعثت لاتمم مکارم الاخلاق)
(من برای تکمیل مکرمت ها و فضائل
اخلاقی (تربیت اخلاقی) مبعوث شده ام
(مجلسی، ج ۱ ص ۲۰۶) مرد در جایگاه
مدیریت خانواده مسئول تعلیم و تربیت
است و بایستی با برنامه ریزی و تدبیر
زمینه های تعلیم و تربیت همسر و فرزندان
را فراهم آورد.

در قرآن کریم آمده است : « یا ایها الذین
آمنوا قُوا انفسکم و اهلکم ناراً و قو ذها الناس
و الحجارة علیها. » ای کسانی که ایمان
آورده اید خود و خانواده خود را از آتش
دوزخ نگاه دارید، آتشی که آتش افروزش
انسان و سنگ است . (تحریم ۶۶۶)
در این آیه مسئولیت سنگینی متوجه
سرپرست خانواده گردیده و آن تعلیم و
تربیت همسر و فرزندان است شوهر بعنوان

مدیر خانه و خانواده بایستی همسر و فرزند
خود را با سوق دادن به توحید، ایمان به
قیامت، ترساندن از عذاب الهی، آراستن به
تقوا، مؤدب نمودن آنان به آداب و اخلاق
اسلامی، ایجاد زمینه ی رشد و کمال و
تعلیم و تربیت، از عذاب روز قیامت حفظ
کند. سرپرست خانواده بایستی، خانواده
خود (زن و فرزند) خود را از چنان آتشی
که محصول گناه و معصیت است حفظ
کنید و تقوای الهی را در تمام زمینه های
زندگی مراعات کند و خود و اهل بیت خود
را برای چند روزه دنیا و لذات تمام شدنی و
ثروت از دست رفتنی دچار عذاب ابد الهی
که آتش افروزش وجود خود انسان است
نماید. سرپرست خانواده وقتی به حفظ
خود و خانواده اش از آتش جهنم اقدام کرد،
یعنی آنان را از گناهان بدنی، مالی و اخلاقی
بازداشت و به واجبات و انجام برنامه
های خیر تشویق نمود، راه خود و
خانواده اش را به بهشت هموار نموده است.
قرآن به همه دستور می دهد با آراسته
شدن به ایمان و عمل صالح و اخلاق حسنه
به سوی بهشت بشتابید. (سارِعُوا اِلَى مَغْفِرَةٍ
مِن رَّبِّکُمْ وَ جَنَّةٍ غُرُضُهَا السَّمَاوَاتُ وَ الْاَرْضُ
أَعْتَبَاتٍ لِلْمُتَّقِينَ) (آل عمران ۳ / ۱۳۳)

باطل می گردد. گفتگوی علمی با کودکان و نوجوانان در حد فهم و درک آنها و تبیین فلسفه حجاب و ارزشها و پیامد های مبارک حجاب و عفاف در خانه و خانواده و جامعه از طریق مهارت گفتگوی چهره به چهره یا قصه و فیلم یا شعر موجب می گردد آگاهی آنها از ارزش و فریضه قرآنی و الهی به کمال رسیده و انتخاب آگاهانه و مطلوب آنها شود بگونه ای که از آن به بهترین وجه دفاع و پاسداری خواهند کرد.^۷

۱۳۷- الگو آفرینی :

یکی از شیوه های موثر در نهادینه کردن حجاب و عفاف کودکان و نوجوانان روش الگو آفرینی است. در این روش فرد از فرد یا افراد دیگر به عنوان سر مشق و الگو استفاده می کند و تحت تأثیر مشاهده از حالات و رفتار دیگران آن را پیروی نموده و خود را با آنان همساز و همانند می کند. بنابراین می توان گفت : الگو پیروی عینی و مشهود از یک اندیشه و عمل در جنبه های گوناگون برای رسیدن به کمال است. تربیت ابتدائی انسان به طور طبیعی با روش الگوئی شکل می گیرد. کودک در چند سال نخست زندگی خود، همه ی کارهایشان را از افراد پیرامون خود که در درجه اول پدر و

ترغیب کند. بکارگیری این چهار وظیفه به فرموده علامه مجلسی (ره) تحقق آیه ی (قوانفسکم و اهلیکم نارا) است. (مجلسی، ج ۷۱ ص ۸۶)

۱۳۷- تفکر و آگاهی بخشی:

در اسلام استدلال و تعقل و انتخاب از روی آگاهی و بصیرت پایه ی اعتقادات افراد را تشکیل می دهد. بنابراین یکی از راههای اساسی در تربیت اعتقادی و التزام یافتن به ارزشهای دینی از جمله حجاب و عفاف در کودکان و نوجوانان، واداشتن آنها به اندیشه، تفکر و کسب آگاهی های صحیح است. بایستی از طریق مهارت های رفتاری و گفتاری قوه عاقله و اندیشه ورزی کودکان و نوجوان تحریک و تقویت شود. و به آنها فرصت مواجهه با مسائل داده شود و روحیه کاوشگری و تفحص در حقایق دینی فراهم و تقویت شود. بدیهی است که کودکان و نوجوانان در این صورت از نظر فکری رشد یافته و در مسیر کمال و بندگی حق تعالی رشد خواهند کرد. احیاء قوه عاقله و تفکر و اندیشه ورزی در کودکان و نوجوانان موجب استقلال فکری و عدم توجه به وسوس و گرایش ها و حرفها و تحلیل های منحرف و



والدین و مربیان می توانند فعالیت ها و رفتارهای دینی و مذهبی خود را به گونه ای هماهنگ کنند که فرزندان متوجه شوند و الگوی ذهنی و رفتاری خود را آنها بگیرند .
کودکان (دختر و پسر) از سن شش سالگی از والدین خود تقلید می کنند و تحت تأثیر دیده ها و شنیده ها الگو می پذیرند آنها حتی از اطرافیان خود برادران و خواهران یا همبازی های خود تأثیر پذیرفته و به تکرار عملی که دیده اند می پردازند.

قرآن کریم بر این روش تربیتی تأکید فراوان داشته و رسول الله (ص) را به عنوان اسوه و الگو معرفی می نماید . حضرت علی (ع) فرموده اند : (به سیرت پیامبرتان اقتدا کنید که برترین سیرت است و به سنت او بگروید که راهنمای سنت است) امام کاظم (ع) فرموده اند : (یحفظ الاطفال بصلاح آبائهم)^۸ رفتار کودکان در اثر خوبیهای رفتار والدین حفظ می شود .

بنابراین این الگو های پاک و با فضیلت ، انگیزه و میل به پاکی و آراستگی به فضائل را در کودکان و نوجوانان گسترش می دهند و الگو های فاسد و ناپاک ؛ میل به ناپاکی و منفی گرایی را ایجاد می نماید .

مادر اویند الگو برداری می کند و با تقلید از آنان رشد می کند و ساختار تربیتی اش سامان می یابد . از این رو ، روش الگویی در سازمان دادن شخصیت و رفتار کودک و نوجوان ، نقش بسزائی دارد . غریزه ی تقلید یکی از غرایز نیرومند و ریشه دار انسان است . به برکت وجود همین غریزه است که کودک بسیاری از رسوم زندگی ، آداب معاشرت ، غذا خوردن ، لباس پوشیدن ، طرز تکلم ادای کلمات و جملات را از والدین و سایر معاشران در محیط خانه و خانواده فرا می گیرد و به کار می بندد . چشم و گوش کودکان و نوجوانان چون آئینه ای است که رفتار های والدین را می بینند و می شنوند و تقلید می کنند و الگو های عملی اش که خانواده ارائه می کند مانند نحوه پوشش و حجاب مادر یا پدر و نوع روابط عقیفانه آنها ، تأثیر عمیقی بر رفتار کودکان و نوجوانان دارد و در واقع پدر و مادر با ارائه اعمال و رفتار مناسب و به شکل غیر کلامی ، ارزشها و هنجارهای سالم را از همان ابتداء در شخصیت کودک ایجاد می کنند و این آموزه های غیر کلامی همچون نقش روی سنگ بر ذهن آنها نقش می بندد و بنابراین

پدران و مادران الگوهای محسوس و در دسترس:

در محیط خانه و خانواده والدین برای فرزندان خود اسوه های معتبر و مورد توجه می باشند لذا پدران و مادران بایستی از حیث دیداری، شنیداری، گفتاری و کرداری اسوه حسنه باشند. چشم های فرزندان دختر یا پسر همچون دوربین با حافظه ماندگار از کلیه حرکات و سکنات والدین فیلم برداری می کند و به ذهن می سپارد، حساس می شود کنجکاو می گردد، پرسش می کند و می خواهد در حد مطلوب آن رفتار یا گفتار را تکرار نماید، از جمله مسائلی که فرزندان از والدین خود یاد می گیرند و تبعیت می کنند نوع پوشش، آرایش و پیرایش است و این امور والدین همواره با کنجکاوای تمام مورد توجه فرزندان می باشد.

اگر مادر و پدر لباس های غیر تحریک کننده و غیر جلف که مروج برهنگی در محیط خانه و خانواده نباشد بپوشند و لباس های خانه و بیرون خانه آنها در عین روشنی، سادگی و بی آلاچی، تمیز و طاهر و مرتب باشد، فرزندان هم به همین صورت لباس می پوشند و عمل می کنند.

نوع پوشش پدر و مادر مروج حیا و عفاف و حجاب و پاکدامنی در محیط خانه و خانواده و سپس جامعه است پدر و مادری که بدون رعایت مسائل تربیتی با نوع پوشش خود حیا و عفاف را درون خانه سرکوب می کنند و عملاً با رفتار شان بی عفتی را آموزش می دهند حاصل عملکرد آنها فرزندان عقیف و محبوب نخواهد بود. ولی پدر و مادری که با شکوفاسازی گوهر حیا و تقیّد به فریضه حجاب در محیط خانه و خانواده و جامعه عمل می کنند اینها سعادت و خوشبختی و رشد و تعالی را به فرزندان خویش هدیه می نمایند اینها همان خانواده هائی هستند که به اسوه حیا و حجاب حضرت فاطمه زهرا (س) به صورت شایسته تأسی جسته و اقتدا نموده اند.

۱۴۷- عادت بفشلی:

یکی از شیوه های تربیتی، عادت بخشی کودکان و نوجوانان به انجام اعمال و فرایض دینی و اخلاقی است، تا در پرتو انجام و تکرار، عمل، تبدیل به عادت شده و آنگاه این عادت آرام آرام همراه با آگاهی و شناخت گردد. تلقین، اثری شگرف و معجزه آسا در تربیت پذیری دینی و آماده سازی کودکان و نوجوانان برای انجام

امام صادق(ع) فرموده اند : (با دروا اولادکم بالحديث قبل ان يسبقکم اليهم المرحبه)^{۱۱} ارزشها و آداب و فرائض دینی را به فرزندان خود بیاموزید و(آنها را با آموزه های دینی بیمه کنید) پیش از آنکه گروه ها و محیط های منحرف بر شما سبقت بگیرند .

والدین در حکم مربیان دلسوز بایستی مراقب محل زندگی ، دوستان و همبازی ها ، مدرسه و محل تحصیل و ورزش فرزند خود باشند و اگر این محیط ها عاری از فرهنگ حجاب و عفاف است از رفت و آمد فرزندان خود به این محیط ها جلوگیری کرده و بر اساس فریضه امر به معروف و نهی از منکر به سالم سازی محیط تربیتی فرزندان خود بپردازند و اگر توان تغییر و تحول این محیط ها را ندارند ، به مکانی بهتر که نوجوان آنها آسیب نبینند هجرت و نقل مکان نمایند . نابسامانی خانواده ، اختلاف و درگیری بین والدین ، عدم رابطه صمیمی میان اعضاء خانواده و به ویژه والدین ، در نتیجه فقدان امنیت و آرامش در خانواده ، تربیت صحیح فرزند را تهدید و به مخاطره می اندازد و باعث گرفتاری فرزندان به بی حیائی ، بی عفتی و

بی حجابی می گردد^{۱۲} .

تکالیف دینی و عبادی دارد . تلقین و تکرار تلقینات مثبت و سازنده برای بچه ها تا پیدایش و تثبیت عادات و خصائل دینی و اخلاقی در آنها لازم و ضروری است . عمق بخشیدن و درونی کردن آموزه های دینی و اخلاقی و ملکه کردن فضائل در کودکان و نوجوانان نیازمند بهره گیری از شیوه عادت بخشی با تکنیک ها و مهارت رفتاری و گفتاری است .^۹

۱۷۵- سالم سازی :

تأثیر محیط خانه و خانواده ، مدرسه ، همسایگان ، هم بازیان ، و دوستان و معاشران و برنامه های صدا و سیما محیط تربیتی فرزند شما را تشکیل می دهد . اگر این عناصر محیطی و رسانه ای سالم و پاک باشند تأثیر مطلوب تربیتی بر کودک و نوجوان ما خواهند داشت و بالعکس اگر این عناصر محیطی و رسانه ای آلوده و منحرف باشند کودک و نوجوان گرفتار خطرات اخلاقی و تربیتی خواهند شد .

امام علی (ع) : (انما قلب الحدث كالارض الخاليه ما القى فيها من شىء قبلته)^{۱۰} ذهن و دل نونهال مانند زمین خالی است که هر تخمی در آن افشانده شود می پذیرد.

✓ ۶- تشویق و تنبیه :

کودک را به مهر و محبت و قدردانی تأمین و اعتماد او را جلب کرد . البته در صورتی که تشویق موثر واقع نشد و خطا و تخلفی از سوی مربی صورت گیرد به منظور آگاهی دادن به او و جلوگیری از اهمال کاری در انجام فرائض دینی می توان ابتداء به انذار و سپس به تنبیه بدنی که جنبه ی انسانی دارد پرداخت که البته حدود آن مختصر و محدود می باشد .

• تشویق و نهادینه شدن حجاب در کودکان و نوجوانان :

یکی از سرمایه های فطری و ذخائر طبیعی که در باطن هر انسان به مقتضای حکمت الهی مستقر شده است انگیزه حُب ذات است . هر انسان قبل از هر چیز و هر کس ، به خود علاقه دارد و بالفطره عاشق و شیفته ی خویشتن است و هیچ چیز در نظر آدمی به قدر خودش عزیز و محبوب نیست از سوی دیگر خداوند عشق به کمال مطلق و انزجار از نقص را در وجود انسان قرار داده است به گونه ای که هر انسان به صورت فطری متمایل به کامل تر شدن و پیشرفت می باشد و از کمال یابی خود احساس لذت می کند و احساس رضایت در وجودش ایجاد می گردد نتیجه این امر ، مضاعف

از دیگر شیوه های تربیتی در فرهنگ سازی فریضه حجاب و عفاف بهره گیری از مهارت تشویق و تنبیه از روی آگاهی و تصمیم به موقع است . مقصود از تشویق پاسخ مثبت در برابر رفتار مطلوب کودک (مربی) است مانند ابراز مهرورزی به او ، واگذاری مسئولیت مناسب به او ، وعده پاداش دادن و ... و نقطه مقابل تشویق ، تنبیه است که مقصود از آن واکنش مربی (والدین) در برابر رفتار ناپسند مربی است و برای آن

مصادیقی همچون از جمله نگاه سرد ، روی برگرداندن ، بی اعتنائی ، تغییر چهره ، محروم ساختن ، جریمه کردن می باشد . ابن سینا فیلسوف و اندیشمند بزرگ اسلام تشویق را به منزله ضمانت اجرائی تعلیم و تربیت مورد توجه قرار می دهد و مصادیق تشویق و تنبیه را متنوع و متعدد می داند و معتقد است واکنش مربی در برابر رفتار ناپسند مربی باید متناسب و تدریجی باشد . برای ترغیب کودکان و نوجوانان به امر حجاب و عفاف بهترین روش تشویق است زیرا تعلیم و تربیت اسلامی بر سهولت ، محبت و ملاحظت تأکید دارد . وانگهی از طریق تشویق می توان انگیزه و میل فطری

۷- تشویق در حضور جمع اثر بیشتری دارد .

۷-۱- **مهربانی و مهرورزی :**

از دیگر شیوه های تربیتی روش محبت و مهرورزی است که می تواند ما را در نهادینه کردن عفاف و حجاب در فرزندان یاری کند محبت و مهرورزی یکی از شیوه های بسیار مهم در جذب افراد و تثبیت رفتار ارزشی آنها می باشد . اثر محبت و مهرورزی بر روی فرد تربیت شونده (مهربانی) عمیق و دراز مدت می باشد . در این مدت والدین می توانند منویات تربیتی خود را به افراد القا کنند . در نظام تربیتی قرآن کریم ، محبت به عنوان اساس و رکن در جذب و هدایت انسان ها مطرح است . ادیان الهی همه بر پایه ی محبت به دل ها رسوخ کرده و راسخ مانده اند .

یکی از مهم ترین و موثرترین روشهای رسول الله (ص) بهره گیری از روش محبت و مهرورزی بوده است زیرا با این روش هم جاذبه در افراد و هم انگیزه آنها افزایش می یابد . قرآن کریم می فرماید : ای رسول الله اگر این روش را پیشه نمی کردی مردم او از دور تو پراکنده می شدند . حضرت علی

شدن تکرار عمل است . تشویق پیدایش نشاط و رفع غم و اندوه می کند و موجب بر انگیزختگی متری برای رسیدن به کمال می گردد و بدین صورت زمینه ی رشد و کمال او فراهم می شود

*** شرایط تشویق :**

رعایت ظرائفی در تشویق حائز اهمیت است:

۱- باید عمل حجاب و عفاف را تحسین کرد ، نه کودک را متوجه کنیم که آنچه ارزشمند است عمل و صفت اوست .

۲- تشویق باید به جا و به موقع و متناسب با نوع رفتار کودک و نوجوان باشد (زبانی ، رفتاری ، مالی و معنوی)

۳- تشویق باید به اندازه و معقول باشد و به هیچ وجه از حد تجاوز نکند

۴- تشویق باید انگیزه ساز باشد و نباید به صورت هدف در آید

۵- تشویق باید تحریک کننده دیگران باشد و به گونه ای که باعث ترغیب دیگران به انجام آن عمل بشود

۶- تشویق باید منطبق با استحقاق کودک باشد یعنی کودک خود را مستحق تشویق بداند و از درون آن را تأیید کند و از آن آگاه باشد

اعتماد به والدین و الگو گیری از آنها برخوردار و از انحرافات از جمله بی حجابی و بی عفتی مصون خواهد ماند .

۱۷- قصه تهنی و عبرت گیری ؛ یکی از شیوه های تربیتی ، آموزش و تبیین قصص آموزنده که دارای پیام و عبرت است می باشد . قصه گوئی روشمند موجب تشویق و تحریک کودکان و نوجوانان به انجام اعمال نیک شده و سعی کودک بر آن است که خود را با شخصیت های قصه همانند سازد . تبیین قصه و داستان و بیان سرگذشت اقوام و ملت ها پیشین در بصیرت یابی و عبرت گیری موثر است . امام علی (ع) فرموده اند : در سرگذشت اقوام و اُمم پیشین بصیرت ها و بینائی ها و عبرت ها وجود دارد . امام علی (ع) خطاب به فرزندان فرموده اند :

(در داستان کسانی که قبل از تو بودند توجه کن و در خانه های آنان گردش کن و آثار آنان را بنگر و دقت کن در آنچه انجام دادند و از کجا جا بجا شدند و در کجا فرود آمدند و کجا منزل گزیدند .^{۱۳}

استاد شهید آیه الله مطهری در اهمیت این روش فرموده است : (داستان های اسلامی علاوه بر آنکه عملاً می تواند راهنمای

(ع) درباره اهمیت و تأثیر این روش می فرمایند : دوستی و ورزیدن نیمی از خرد است.

از نظر تربیتی شیوه محبت و مهرورزی ، نیروی عظیم و کارسازی است که بقول شاعر از محبت تلخها شیرین شود ، از محبت سرکه ها زرین شود ...

بهترین تربیت آن است که بدین روش تحقق یابد زیرا محبت با فطرت و سرشت آدمی سازگاری زیادی دارد و پذیرش آموزه های والدین را از ناحیه درون و بدون هیچ گونه تحمیلی محقق می سازد . روش محبت از آنجا که اطاعت آور و سبب همسانی و همراهی فرزند با والدین و مربی می شود . از جایگاه ویژه ای بین شیوه ها و روشها برخوردار است . از حضرت علی (ع) نقل شده است که از رسول خدا (ص) درباره روش محبت سوال نمودند . حضرت رسول (ص) فرمودند : (و الحب اساسی) یعنی محبت بنیاد و اساس (روش و سنت) من است .

کودک و نوجوان بیش از هر کس تشنه محبت والدین خود است . کودکی که در کانون مهر و محبت والدین خود پرورش یافته از امنیت خاطر ، اعتماد به نفس و



با بهره گیری از اصل تکرار و تلقین موثرترین پیام های اخلاقی و تربیتی را به شکل ماهرانه و بدیع و تازه با پرداخت واقعیت گرایانه و شخصیت پردازی ظریف و لطیف و دقیق و توصیف تصاویر قصه و حتی رنگ ها و به صورت جذاب به بیان حقایق می پردازد که هر صاحب عقلی وقتی به آن حقایق دل می سپارد و با آنها مأنوس می گردد درس چگونه زیستن و تقرب به قرب حضرت حق و کسب رضایت او را به مطلوب ترین وجه فرا می گیرد .

یکی از دست آورده های قصص قرآن تعلیم و تربیت انسان در راستای سنت های حسنه الهی است که قوام و رشد انسان را در بر دارد . از جمله آن سنت ها حفظ و توسعه حجاب و عفاف در خانواده و جامعه است . که قصص قرآن با شیوه های تکریم شخصیت ، رشد عقلانیت ، توسعه عزت نفس ، تحریک ایمان ، معرفی الگوهای سازنده و توجه دادن به معاد و تکرار و تلقین هدفمند آثار و نتایج مثبت حجاب و عفاف و آثار ذلت بار بی حجابی و بی حیایی ، به تثبیت و رشد و گسترش حجاب و عفاف می پردازد .

اخلاقی و اجتماعی سودمند باشد معرفی روح تعلیمات اسلامی نیز هست و خواننده از این رهگذر به حقیقت و روح تعلیمات اسلامی آشنا می شود و می تواند خود را با محیط و جامعه خود، با این مقیاس ها اندازه بگیرند و ببینند تا چه اندازه به معنی و حقیقت اسلام مجری است)^{۱۴} .

قصه زنان عفیف و پاکدامن و مردان غیور و عفیف روح عفت ، پاکدامنی و محبوب بودن را در نهاد کودکان و نوجوانان ما می دمد و تکرار آن قصه ها این روحیه را تداعی و باز خوانی می کند .

نقش قصص قرآن در گسترش حجاب و عفاف :

قرآن کریم ، کتاب قصه نیست ولی قصص آن در خدمت تثبیت معروف ها و رشد دادن به عقول و افکار و جهت دادن به زندگی انسان است . هر قصه به تناسب مقام و موقعیت ویژه خویش حاوی پیام ها ، درس ها و عبرت های آموزنده و ماندگاری است که بر روحيات و تمایلات و جهت گیری های انسان تأثیر گذاشته و او را به سمت عالی ترین مقاصد و اهداف هدایت می کند . قصص قرآن با گزینش بهترین عناصر داستانی به صورت اجمال و مختصر و

✓ ۹- خود شناسی و خود باوری:

از دیگر شیوه های تربیتی که موجب نهادینه شدن حجاب و عفاف می گردد خودشناسی و هویت شناسی است. خود شناسی که در روایات به عنوان سودمندترین شناختها معرفی شده، انسان را به عمیق ترین لایه های درونی انگیزه های رفتار خویش رهنمود می شود. انسان با تعمق در وجود خود در می یابد که خداوند او را برای هدفی متعالی آفریده است و نباید گوهر ارزشمند وجودی خود را ارزان از دست دهد. در این روش، تمام تلاش مربی بر این است که کودک و نوجوان، ارزش وجودی و توانمندیهای خود را بشناسد و به عزت درونی دست یافته و اقدامات لازم برای حفظ و ارتقاء سر بلندی خود انجام دهد. اگر احساس خودباوری در کودکان و نوجوانان تقویت شود، همیشه و در تمام امور سعی می کنند ارزش خود را حفظ کند و نفس خود را آلوده به پلیدی ها نکند و رو به تعالی سیر نماید.

حضرت علی (ع) توصیه های فراوانی نسبت به شناخت خود و ارزش آن کرده اند. در سخنی امام می فرمایند: (العالم من عرف قدره و کفی بالمرء جهلا الا یعرف قدره)

(خطبه ۱۰۳) دانا کسی است که قدر و ارزش خود را بشناسد و در نادانی انسان این بس که ارزش خویش را نداند)

امیر مومنان علی(ع) عدم توجه به شناخت خود و استعداد ها و توانمندی ها، انسان را عامل نابودی و هلاکت افراد می داند و می فرماید: (من کرمت علیه نفسه هانت علیه شهواته) (حکمت ۴۴۹) هر کس خود را گرامی دارد هوا و هوس را خوار شمارد)

✓ ۱- برگزاری جشن تکلیف و جشن هجاب :

از شیوه های مطلوب تربیت دینی آماده سازی کودکان و نوجوانان برای انجام تکالیف دینی و پرداختن به واجبات دینی و پرهیز از محرّمات و کارهایی که خداوند منع نموده می باشد. برگزاری جشن تکلیف برای دختران و پسران تازه بالغ و برگزاری جشن حجاب برای دختران خاطره ای شیرین تربیتی در ذهن پسران و دختران بر جای گذاشته و در ذهن نونهالان باقی می ماند. برگزاری این جشن ها در آغاز زندگی نوین فرزندان، علاوه بر اینکه می تواند ساختار روانی آنها را دگرگون سازد و آنها را در راستای خواسته های آفریدگار

تعلیم و تربیت ، آگاهی بخشی ، الگو آفرینی ، عادت بخشی ، سالم سازی ، تشویق و تنبیه ، محبت و مهرورزی ، قصه گوئی و عبرت گیری و برگزاری جشن تکلیف مطرح شده که بارگیری دقیق و عالمانه آن منجر به نهادینه شدن گوهر حجاب و عفاف درون فرزندانمان خواهد شد به شرطی که نهادهای موثر به کمک خانواده ها آمده و آنها را در این امر خطیر یاری رسانند . آموزش و پرورش ، حوزه های علمیه ، صدا و سیما ، مطبوعات و رسانه ها ، دانشگاه ها و سازمان ملی جوانان بایستی به صورت هدفمند در یک چشم انداز مشخص به بحث تثبیت و رشد حجاب و عفاف در کودکان و نوجوانان اقدام نمایند و این کار مهم را به یکدیگر واگذار ننمایند .

پی نوشت :

- ۱- جامع الاخبار ، ص ۱۲۴
- ۲- مجموعه مقالات کنگره بررسی اندیشه و آثار تربیتی حضرت امام خمینی از ص ۴۲ تا ص ۵۰
- ۳- صحیفه نور ، ج ۶ ، ص ۲۸۳ ، ۴
- ۴- سوره احزاب ، آیه ی ۵۹ ،
- ۵- سوره جمعه ، آیه ی ۲ ،
- ۶- سوره نور ، آیه ی ۳۱

هستی و تکامل خود قرار دهد ، نقش مهمی در حفظ نظام ارزشی و تربیتی جامعه دارد . برگزاری این جشن ها علاوه بر شیرین سازی تکالیف دینی موجب مهیا شدن کودکان و نوجوانان ما برای ورود به مرحله مهم و سرنوشت ساز تکلیف می گردد . بررسی آثار جشن تکلیف و جشن حجاب به روشنی نشان می دهد که در میان اقدامات تربیتی متناسب با لحظه بلوغ ، هیچ کاری مانند آنها مفید و سازنده نیست .

از جمله آثار برگزاری جشن حجاب و جشن تکلیف ، شکوفا سازی و پرورش استعداد های دینی کودکان و نوجوانان می باشد . نكوداشت سال جشن حجاب و تکلیف موجب می گردد تلاش و تمرین آنها برای فراگیری و بکاربندی فرائض دینی از رشد مطلوبی برخوردار شود .^{۱۵}

نتیجه :

در تربیت دینی و نهادینه نمودن ارزشهای الهی همچون حجاب و عفاف در کودکان و نوجوانان والدین نقش مهمی را ایفا می کنند . بشرطی که از طریق روشها و شیوه های هدفمند این مهم را دنبال کنند . در نهادینه نمودن حجاب و عفاف از منظر قرآن و روایات شیوه های کارسازی همچون

- ۷- نگرشی نو به تربیت دینی کودکان و نوجوانان ، اثر نگارنده مقاله ، ص ۲۲ ،
- ۸- بحار الانوار ، ج ۲۳ ، ص ۱۱۴
- ۹- نگرشی نو به تربیت دینی کودکان و نوجوانان اثر نگارنده مقاله ، ص ۱۱۰ ؛
- ۱۰- روضه المتقین ، ج ۸ ، ص ۶۵۱ ؛
- ۱۲- نگرشی نو به تربیت دینی کودکان و نوجوانان (همان) ؛
- ۱۳- نهج البلاغه ، نامه سی و یک ؛
- ۱۴- داستان راستان شهید مطهری ، ص ۱۳ و ص ۱۴ ،
- ۱۵- نگرشی نو به تربیت دینی کودکان و نوجوانان ، ص ۱۰۵ ، اثر نگارنده مقاله

منابع :

- (۱) قرآن کریم
- (۲) نهج البلاغه
- (۳) آشتیانی ، محمد رضا ، گنجینه آداب اسلامی ، انتشارات زهیر علوم ، ج ۲ ، انتشارات سمت ، ۱۳۷۹ ، ۱۳۸۴ ،
- (۴) احمدی احمد ، اصول و روشهای تربیت در اسلام ، دانشگاه اصفهان
- (۵) امینی ، ابراهیم ، اسلام و تعلیم و تربیت ، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان ، ۱۳۷۹ ،
- (۶) بهشتی ، محمد ، آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت ، ج ۲ ، انتشارات سمت ، ۱۳۷۹ ،
- (۷) حسینی زاده ، علی ، سیره تربیتی پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع)
- (۸) خادمی ، عین الله ، بررسی عوامل موثر بر درونی کردن ارزشهای اسلامی ، آموزش و پرورش ، ۱۳۷۱ ،